

Reykjavík
4. mars 2025

Umhverfis-, orku- og loftslagsráðuneytið hefur birt í Samráðsgátt stjórnvalda drög að frumvarpi um breytingu á lögum um menningarminjar, nr. 80/2012.

Með frumvarpinu er lögð til breyting á 30. gr. laga um menningarminjar þannig að í stað umsagnarskyldu Minjastofnunar Íslands um hús og mannvirki verði um að ræða heimild stofnunarinnar til að veita álit um hús og mannvirki óháð aldri þeirra.

Samkvæmt lögnum eru hús og mannvirki sem byggð voru árið 1923 eða fyrr friðuð á grundvelli aldurs. Hvað varðar verndun annarra húsa og mannvirkja sem ekki njóta friðunar og eru byggð á árabílinu 1924 til 1940, hefur Minjastofnun umsagnarskyldu samkvæmt lögnum, ef til stendur að breyta þeim, flytja eða rífa.

Mikill fjöldi húsa og mannvirkja fellur undir umsagnarskyldu í dag, eða vel á níunda þúsund, og eru þau um tvöfalt fleiri en aldursfriðuð og friðlýst hús. Sum þessara húsa eru álitin varðveisluverð og teljast hluti af byggingararfi þjóðarinnar.

Umsagnarskyldan, sem var aukið með lagabreytingu árið 2022, hefur haft þau áhrif að álag á stjórnsýslu minjamála hefur aukist töluvert og hefur umsagnarskyldan jafnframt reynst íþyngjandi fyrir sveitarfélög og húseigendur. Með frumvarpinu er stefnt að því að Minjastofnun geti, í staðinn fyrir afgreiðslu umsagna nú, fremur beint sínum kröftum og frumkvæði að vernd aldursfriðaðra og friðlýstra húsa og mannvirkja og markvissari vernd yngri byggingararfs með hátt varðveislugildi.

Tækifæri til að senda inn umsögn eða ábendingar í Samráðsgátt stjórnvalda er til og með 4. mars næstkomandi.

Umsögn Arkitektafélags Íslands um drög að frumvarpi um breytingu á lögum um menningarminjar nr. 80/2012.

Arkitektafélag Íslands gerir ekki athugasemd við að almennt verði aflétt umsagnarskyldu af húsum byggðum á árunum 1924-1940 þar sem umsagnarskyldan byggir eingöngu á ártali, en mælir þó með að hún verði færð til ársins 1930 til að byrja með.

Arkitektafélag Íslands fagnar því jafnframt að lögð verði áhersla á að lagt verði mat á varðveislugildi bygginga þannig að allur byggingararfur sem metinn er með hátt varðveislugildi, vegna byggingalistar og annarrar sérstöðu, fái markvissari vernd í lögum um menningarminjar.

Um vernd byggingararfsins er fjallað bæði í skipulagslögum nr.123/2010, skipulagsreglugerð nr. 90/2013 (Innviðaráðuneyti/ Skipulagsstofnun) og lögum um menningarminjar nr. 80/2012 (Umhverfis-, orku- og loftslagsráðuneyti/ Minjastofnun). Í lögunum er tekið á verndun byggingararfsins en á mjög ólíkan hátt og orðanotkun mismunandi. Nauðsynlegt er að þessi lög vinni saman og ekki ríki óvissa um hver framfylgi og hafi yfirumsjón með því sem þar kemur fram og hvernig skilja eigi og fara með verndarhugtök eins og hverfisvernd, varðveislugildi, húsakannanir, húsaskráningu o.fl.

Hér er stuttlega reynt að fara yfir þessi ólíku atriði sem koma fram í lögum /reglugerðum varðandi byggingararf og húsvernd.

Í 37. grein skipulagslaga nr. 123/2010 er fjallað um húsa- og byggðakannanir sem undanfara deili- og hverfisskipulags. Húsakannanir skulu unnar sem grunnur fyrir deiliskipulagsgerð þar sem lagt er mat á hvort einstaka byggingar hljóti hátt – miðlungs – eða lágt varðveislugildi. Í hverfisskipulagi skal leggja mat á hvort beita skuli hverfisvernd á gróna byggð a) hverfisvernd í gulum flokki sem er ætlað að ná yfir skipulags-og umhverfislega sérstöðu þar sem ástæða þykir að standa vörð um byggðarmynstur og yfirbragð og b) hverfisvernd í rauðum flokki sem er ætlað að ná yfir einstök hús, húsaraðir og götumyndir með hátt varðveislugildi þar sem meira er horft til byggingarlistar og annarrar sérstöðu.

Í skipulagsreglugerð nr. 90/2013 segir m.a. „ákvarðanir um hverfisvernd skulu gerðar á grundvelli varðveislumats og niðurstaðna húsakannana um varðveislugildi húsa og byggðaheilda“. Gera skal grein fyrir ástæðu hverfisverndarinnar og hvaða skilmálar gilda um framkvæmdir og umgengni.

Ákvörðun um hverfisvernd húsa, götumynda og byggðarmynsturs skal m.a. byggja á húsakönnun.

Þrátt fyrir að skipulagslög/ reglugerð nái vel utan um málaflokkinn húsakannanir, hverfisvernd, byggðarmynstur, varðveislugildi o.fl. þá tekur Skipulagsstofnun ekki neina afstöðu til innihalds húsakannana. Engin fagleg viðmið eru sett né gefnar út leiðbeiningar um hvernig þær skuli unnar. Því er ekki fylgt eftir hvort verndarákvæði skila sér inn í deiliskipulag eða hverfisskipulag. Eingöngu er því fylgt eftir að þeim sé skilað inn sem fylgiskjali með auglýstu deiliskipulagi eða hverfisskipulagi.

Annað atriði sem þörf er að vekja athygli á, sem á sérstaklega við á landsbyggðinni, eru byggingar utan skipulags. Ekki er gerð krafa um húsakönnun nema samhliða deiliskipulagsgerð og þ.a.l. ekki unnið mat á varðveislugildi þessara húsa og hætta á að mikilvægur byggingararfur í sveitum landsins tapist.

Í lögum um menningarminjar 2012 nr. 80 kemur skýrt fram hvernig fara skuli með friðaðar og friðlýstar byggingar. Talað er um að skrá skuli hús í samræmi við staðla og leiðbeiningar stofnunarinnar.

Hvergi í lögum um menningarminjar er minnst á hlutverk húsakannana, varðveislumat, varðveislugildi eða hverfisvernd, hvaða þýðingu slík vernd hefur og hvernig skuli fara með hana. Húsaskráningum/ húsakönnunum/ byggðakönnunum skal skilað inn til umsagnar Minjastofnunar. Þær skulu unnar í skráningarforriti Minjastofnunar (Huginn) eftir leiðbeiningum um gerð húsakannana.

Minjastofnun hefur ekki lagalegt umboð til annars en að hús séu skráð í samræmi við skráningarreglur en ekki heimild til að leggja mat á gæði þeirra, gera kröfur um innihald, synja þeim eða krefjast breytinga ef þess er þörf. Ekki er heldur kveðið á um hæfniskröfur þeirra sem vinna húsakannanir.

Ef stuðla á að markvissari vernd yngri byggingararfs með hátt varðveislugildi eins og fram kemur í frumvarpi um breytingu á lögum um menningarminjar, nr. 80/2012 er nauðsynlegt að hafa eftirfarandi að leiðarljósi. Mat á varðveislugildi bygginga þarf að vera unnið óháð hagsmunaaðilum (framkvæmdaraðilar /sveitafélög) þverfaglega og af aðilum með sérþekkingu á þeim þáttum sem liggja til grundvallar matinu. Öll óvissa getur kallað á óþarfa tafir á framvindu mála vegna ágreinings milli mismunandi sjónarmiða.

Niðurstaða:

Lagt er til að samhliða því að breyta /fella niður umsagnarskyldu Minjastofnunar fyrir hús byggð á árunum 1924-1940, verði tekið á þeirri óvissu sem ríkir um hlutverk og yfirumsjón með gerð húsakannana, mat á varðveislugildi og hverfisvernd. Til að svo geti orðið þarf Minjastofnun lagaheimildir til að geta framfylgt eigin leiðbeiningum um gerð húsakannana og gera kröfur um að þær séu unnar af fagmennsku af óháðum þar til bærum sérfræðingum.

f.h. Arkitektafélags Íslands

Laganefnd AÍ

Guðlaug Erna Jónsdóttir arkitekt faí

Hildur Gunnarsdóttir arkitekt faí

Hrafnhildur Sverrisdóttir arkitekt faí